
GYORS TÉNYKÉP

A MAGYAR VIDÉKIES KISTÉRSÉGEK ÚJ KATEGORIZÁLÁSA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A VÁROSI HATÁSOKRA ÉS A FÖLDHASZNOSÍTÁS VÁLTOZÁSAIRA

(New Categorization of Hungarian Rural Micro Regions,
with Special Attention on Urban Effects and the Change
of Land Usage)

CSATÁRI BÁLINT – FARKAS JENŐ

Kulcsszavak:

ruralitás, vidékiség   ESPON térkategóriák   földhasználat   városias és vidékies terek környezet-
váltásai

A magyar terület- és vidékfejlesztés több mint egy évtizedes gyakorlata nehezen „birkózik” meg a hosszabb távra érvényesíthető, többféle – esetenként alapvetően fontos – térbeli, települési vagy területhasználati adottság, vagy más esetekben komplex fejlesztési lehetőségek igényeinek megfelelő, alapos szakmai megfontolásokon nyugvó térkategóriák rögzítésével, elfogadtatásával, és a tervezésben, a pályázati rendszerekben való következetes alkalmazásával. Ez a tanulmány arra tesz kísérletet, hogy az ún. tervezési statisztikai kistérségek, s azokon belül is a vidékies jellegű térségek az új európai uniós ajánlásoknak megfelelő kategorizálását új típusú kategorizálását az ún. ESPON program hazai adaptációjával elvégezze, rámutatva néhány újszerű vidéki területi változásra is.

Bevezető

A magyar terület- és vidékfejlesztési gyakorlatban a kezdetektől fogva viszonylag fontos szerepet kapott a kistérség, mint területi egység. Az 1996-os törvény „nevesítette meg hivatalosan” is e térformát először. Delegált képviselőik relatíve nagy számban kaptak helyet az alakuló megyei és a regionális tanácsokban, majd a törvény nyomán formálódó új támogatási és felzárkóztatási forrásoknak váltak – részben kitüntetett módon is – a „célterületévé”.

Bár ez a NUTS IV. területi statisztikai szint az európai gyakorlatban – teljes joggal – elsősorban „lokális szintként” szerepel, nálunk számos ágazat – munkaügy és más közszolgáltatások, közigazgatás, kultúra, maga a területfejlesztés és részben a vidékfejlesztés – kísérelte meg „igénybe venni” ezt a volt járási szintet saját ún. „kistérségi feladatainak” megoldásához. Ezek azonban csaknem mindig „felülről” vezérelten zajlottak, s gyakori volt, hogy az ágazatok egymással sem hangolták össze a kistérségi feladatkör-megosztásaikat. A nevezett törvény módosításai ugyan

jelentősen csökkentették (érdek-)képviselőtüket a megyei és a regionális tanácsokban, bizonyos közszolgáltatások területi átszervezésénél, sokféle – bár gyakran nem lefedve e térségek teljes területét – céltársulás alakult kereteik között. Igazán nagy és sikeres „áttörésre” még nem volt képes e területi szint.

Oka lehet ennek az is, például, hogy a vidékfejlesztés előcsatlakozási programja, a SAPARD sem számolt kellő mértékben e területi egységgel, s a most folyó LEADER sem tette előírásá, hogy kistérségi szintre „emelje” a program kereteit. Holott aligha vitatható, hogy a kistérség tűnik – mint tervezési és beavatkozási szint – a vidékfejlesztés legalkalmasabb, adekvát terének.

Sokaknak a természeti (kistáji) jellegű homogenitásuk is egyértelmű, ami a mezőgazdasági alapadottságaikat is döntően meghatároz(hat)ja, de jó néhánynak a történelmi hagyományaik, az újjászervezésre váró város-vidék kapcsolataik azok, amelyek alkalmassá tehetik a térségeket egy újfajta, az Európai Unió által is támogatott vidékfejlesztési programok alkalmazására és persze az azokat finanszírozó reménybeli fejlesztési és felzárkóztatási források befogadására.

Ez a rövid, a „gyors tény kép” rovat számára készült tanulmány arra tesz kísérletet, hogy térképekkel és adatokkal illusztrálja: a kistérségeinkben zajló környezeti, területhasználati, illetve gazdasági és társadalmi változások egyre erőteljesebbek, karakterisztikusabbak, és azok sajátos jellege – a különböző falusias, tanyás, kisvárosias és mezővárosias vidéki térségekben – esetenként markánsan eltérő.

Ez azt is jelzi talán a döntéshozók számára, hogy a jelenleginél sokkal több figyelmet kellene fordítani ezekre a „tény-térképekre”, s a mainál sokkal decentralizáltabb, a növekvő szerepű régiókban „felfejlődő”, valóban alulról építkező, s a bemutatott vidékies térségi karakterekre maximálisan figyelő, azokra a nagy gondot fordító vidékfejlesztésre lenne szükség – hazánkban is.

Kistérségeink vidékisége (első megközelítés)

Ahhoz, hogy ez a remélt vidékfejlesztési filozófia változás sikeres lehessen, el kellene dönten, hogy a „rural development” elsődleges célterületeként *a hivatalos statisztikai kistérségeket* tekintjük-e „kiinduló” *téregységnek*. Vélhetően ez lenne a legüdvösebb megoldás, ami lehetőséget adna arra is, hogy *területfejlesztés és a vidékfejlesztés bizonyos összehangolható, szinergikus területi hatást kiváltó fejlesztési igényei és lehetőségei erősíthessék egymást*. Természetes, hogy ezen kívül számos, egyébként szakmailag korrekt kistérséget közelítő lehatárolás létezik még. Ilyenek: a kis- és középtájak, a mezőgazdasági tájkörzetek, az igazgatási és más vonzáskörzetek, a települési társulások hatóterei, a volt járások, esetleg az üdülő-körzetek, a nemzeti parki területek stb.

Ezek, egy vagy több szempont szerint ugyan a vidék tervezéséhez, azok adott problémáinak kezeléséhez, vagy netán azok megoldásához is „releváns teret” alkotnak, de alkalmatlanok arra, hogy egy új szerkezetű és szellemiségű integrált, komplex terület- és vidékfejlesztés célterületeként vegyük azokat figyelembe.

További probléma, hogy a vidék (vagy a vidékies) kifejezés önmagában is egy relatív fogalom, azaz a városhoz (a városiashoz) viszonyítva értelmezhető csak. (Magyarországon így gyakran az „egyetlen városhoz”, Budapesthez viszonyítva az egész ország a főváros „vidéke”, sőt még „a vidéki nagyváros” kifejezés is gyakran előfordul a köznyelvben.)

A vidék, illetve a vidékies térségek teljesen pontos meghatározása tehát szinte lehetetlen. Vidékies térség lehet tehát az,

- ami nem városias,
- amelynek települései jellemzően rurális jellegűek, településszerkezetük dominánsan falusias, tanyás, központja elsősorban kisváros (vagy hazánkban, az Alföldön sajátos mezőváros),
- gazdaságának és intézményrendszerének területi koncentrációja alacsony,
- a mezőgazdaságának, mint ágazatnak a dominanciája jellegzetes, sőt egyes térségekben kiemelkedő,
- társadalma pedig „vidékinek” érzi magát.

Ezeket leginkább a népsűrűség, illetve annak települési-területi koncentrációja fejezi ki, egyetlen mutatóba tömörítve e sokféle tartalmat. Ezeket „egészíthetik” ki a mezőgazdasági termelés és területhasználat adatai, illetve a vidékies társadalom jellemzői, az elöregedés, az elvándorlás, az alacsony gazdasági aktivitás, a munkanélküliség.

Európában és az Európai Unióban sincs egységesen alkalmazott módszer és mérce a rurális térségek lehatárolására. Általában a településszerkezetet, a területhasznosítást, a gazdasági funkciókat, illetve néhány jellemzően vidékies társadalmi mutatót vesznek figyelembe.

A legelfogadottabb általános mutató a népsűrűség. A népsűrűség esetében sem egységes az a határérték, amely felett vagy alatt egy adott területet rurális térnek (magas ruralitási indexűnek) tekintenek. Általában települési szinten a 100 lakos/km² (közigazgatási területre számítva), vagy a térségi koncentrációt figyelembe véve az a térség számít rurális jellegűnek, ahol a lakosság több mint fele él 150 lakos/km²-nél kisebb sűrűségű területen. Az 150 lakos/km² az a népsűrűségi küszöbérték, ami alapján a vidéki tereket besorolják (OECD 1994).

Regionális vagy más térségi például kistérségi szinten a besorolás annak alapján történhet, hogy az adott terület lakónépességének hány százaléka él „vidékinek” minősített településeken.

Hazánkban a 120 fő/km²-es népsűrűségi érték tekinthető ilyen elfogadható koncentrációs határértéknek. *Azaz vidékinek tekinthető az a kistérség, amelyben a népesség több, mint fele él 120 fő/km²-nél alacsonyabb népsűrűségű településen.*

Egy másik – igen fontos megközelítés szerint – alapvető fontosságú a vidéknek mint fejlesztési célterületnek a meghatározása. E tekintetben szinte egész Európában általánosan elfogadottnak tekinthető az az elvi, illetve területpolitikai megállapodás, amely a Vidéki Térségek Európai Chartájában fogalmazódik meg. E dokumentum olyan „többfunkciós rurális térségfejlesztésről” szól, amely „összhangban és egyensúlyban van az európai városi régiók kezelésével”, ahol egy „új fenntartható

fejlődés valósítható meg”. További alapelv, hogy a rurális térségek fejlesztését az *e terekben élők*hez és problémáikhoz „legközelebb álló” helyi és regionális hatóságokra, önkormányzatokra kell bízni. „Rájuk kell számítani elsősorban, bátorítani kell együttműködéseiket, támogatni kell elhatározásaikat, céljaikat” – írja a dokumentum.

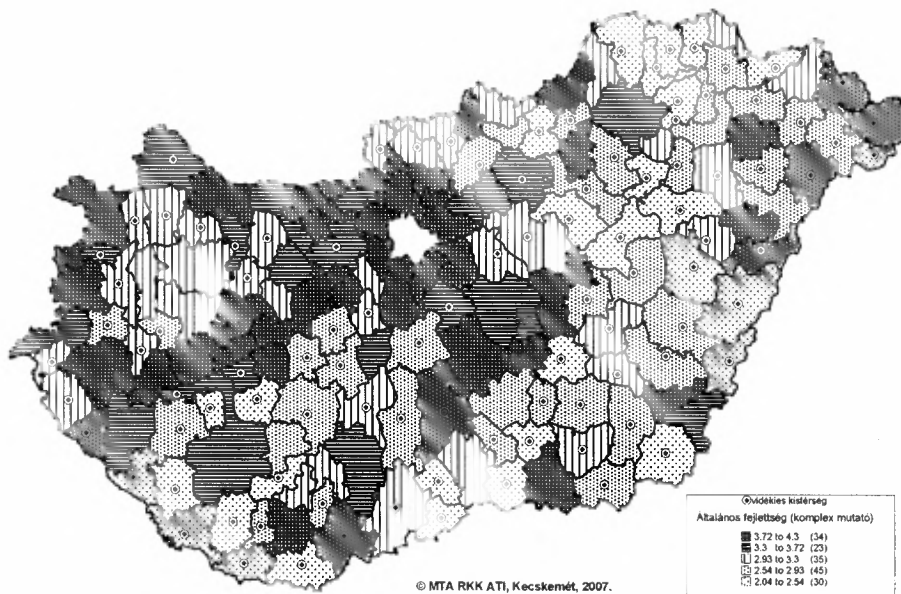
E szerint a „rurális (vidékiek falusias) térség” fogalma alatt olyan tágabb értelemben vett terület vagy vidék értendő, amelyben a falvak és a kisebb városok, gazdaságilag és szociálisan egységes egészet alkotnak, és összehasonlítva a városi térségekkel bennük

- számottevően alacsonyabb a lakosság, a gazdasági, szociális és kulturális struktúrák koncentrációja,
- a terület nagyobb részét mezőgazdasági, erdőgazdasági, természetvédelmi és kikapcsolódási célokra használják.¹

A 168 jelenlegi kistérségből a 120 fő/km²-es népsűrűségi érték települési koncentrációja alapján számítva 100 „vidékieknek” tekinthető kistérség található hazánkban. Területükön 3,3 millió lakos él. Adataikat az 1. táblázat mutatja, területi elhelyezkedésük az 1. ábrán látható, ahol megkülönböztető jelet tettünk a vidékies kistérségekre.

1. ÁBRA

A kistérségek fejlettségét kifejező faktorértékek (a térségekben elhelyezett jel a népsűrűség koncentrációja alapján számított vidékies indexet mutatja)
(Factor Values of Micro Region's Development)

© MTA RKK ATI, Kecskemét, 2007.

Forrás: A szerzők szerkesztése.

I. TÁBLÁZAT
A népsűrűség kistérségi koncentrációja alapján meghatározott vidékies térségek jellemző adatai
(Typical Data of the Rural Micro-regions Defined by the Micro-regional Concentration of the Density of Population)

Adat / térségfajta	Főváros	Abszolút vidékies	Erőteljesen vidékies	Videkies	Városias, vidékies jegyekkel	Városias	Országos adat
Lakónépesség 2004 (összesen)	1697343	1100374	576510	1643485	2403935	2675902	10097549
Adott típusba tartozó térségek száma	1	40	19	41	41	26	168
Terrület km ² -ben	52516	2185801	1048515	2498172	2381814	1136104	9302922
Terrület %-ban	0,56%	23,50%	11,27%	26,85%	25,60%	12,21%	100,00%
Lakónépesség változás (2000-2004) átlaga	96,48	97,88	97,66	98,56	99,17	102,44	99,04
Népsűrűség átlaga	3232,30	50,25	54,90	65,54	104,83	245,19	116,94
0-14 évesek arányának átlaga	12,57	16,82	15,93	16,86	15,66	16,09	16,30
60-X évesek arányának átlaga	24,49	21,24	21,99	20,46	20,34	19,16	20,62
Városi lakónépesség arányának átlaga	100,00	45,18	40,16	40,31	58,61	68,35	50,62
120 fő/km ² nagyobb népsűr. tel. elők. arányának átlaga	100,00	0,93	11,95	37,42	62,29	85,70	39,76
10 000 főnél népesebb településen élők arányának átlaga	100,00	23,33	15,49	24,22	50,52	64,81	36,17
Átlagos iskolai végzettség átlaga	11,03	8,74	8,87	8,90	9,45	9,96	9,17
Mezőgazdasági foglalkoztatottak arányának átlaga	0,52	15,09	9,94	9,44	5,76	2,65	8,84
Ipari foglalkoztatottak arányának átlaga	21,27	36,27	37,45	37,11	38,89	35,25	37,00
Tercier foglalkoztatottak arányának átlaga	78,21	48,64	52,61	53,45	55,34	62,10	54,16
I. adófizetésre jutó nettó jövedelem átlaga	987427,04	578146,17	592761,72	623381,61	693546,21	773900,66	651733,56
Munkanélküliség arányának átlaga	1,32	6,64	6,29	6,14	4,31	2,67	5,27
Tartós munkanélültek arányának átlaga	41,14	46,51	45,15	47,91	43,62	39,24	44,83
Társas vállalkozások arányának átlaga	114,21	16,78	20,07	21,25	32,27	48,08	27,45
Egyéni vállalkozások arányának átlaga	94,71	50,10	69,99	52,21	72,91	72,12	62,11
Vállalkozás-sűrűség átlaga	675,30	3,40	4,99	4,81	4,99	3,27	14,07
Működő mezőgazdasági vállalkozások arányának átlaga	0,58	15,55	12,53	11,15	11,15	2,84	9,78
Személygépkocsik arányának átlaga	354,74	219,09	236,67	234,58	271,72	304,33	251,70
Kisker. boltok számának átlaga	18,83	13,72	17,11	14,80	17,09	16,07	15,58
Vendégszék. 1000 főre jutó számának átlaga	3557,68	1075,44	2940,76	1894,97	3570,09	960,73	2105,18
Mesterséges felszínnek arányának átlaga	66,78	3,73	4,37	4,66	6,13	11,50	6,19
Mezőgazdasági területek arányának átlaga	18,84	73,88	62,97	69,91	60,80	56,92	65,53
Erdőterületek arányának átlaga	9,08	14,10	22,86	19,76	24,15	24,83	20,55
Természetes felszínnek arányának átlaga	14,39	22,39	32,66	25,42	33,06	31,58	28,27
Közelkedési hálózat sűrűségének átlaga	1,71	0,38	0,45	0,43	0,51	0,59	0,47
Kültérületi népesség arányának átlaga	0,35	5,21	2,64	2,47	3,68	2,49	3,43

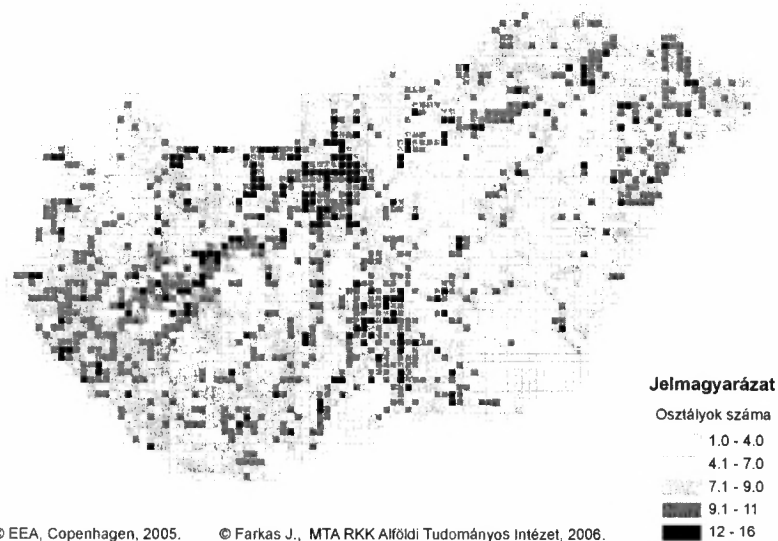
Forrás: A szerzők szerkesztése.

A kistérségek fejlettsége és a vidékiségük összefüggései (második megközelítés)

Mint az MTA RKK Számítóközpontja adatbázisán rendszeresen elvégezett faktoranalízisünk legújabb változata (2. ábra) nagy állandósággal mutatja, látszatra az „autópályák mentén” terjedő területi fejlődés alig érint a népsűrűség előbbi besorolása alapján abszolút vagy jellemzően vidékiesnek tekinthető kistérséget.

2. ÁBRA

*A CORINE program adatai alapján számított földhasználati változatosság
(Land Usage Variable Calculated According to Datas of CORINE Program)*

© EEA, Copenhagen, 2005.

© Farkas J., MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, 2006.

Forrás: Farkas J. szerkesztése.

Érdekes viszont, hogy a főfaktor szerint meghatározható kistérségi szintű fejlettségi különbségek egyre kevésbé kelet–nyugati, mint inkább észak–déli megosztottságot mutatnak a országban, azzal együtt, hogy Győr és a Székesfehérvár–Veszprém regionális társközpontpár kivételével valamennyi regionális központunk talán túlságosan elszigetelten emelkedik ki az elmaradott rurális terekből.

Esetükben tehát a tervezett „pólus – vidék-fejlesztő” hatás valószínűsíthetően csak akkor lesz lehetséges, ha több, e nagyvárosokat körülvevő kistérség általános fejlettsége is javul, illetve, ha az elmaradott régiók többi középvárosi központjával is okos, egykor az új európai területfejlesztési perspektívák dokumentumban is megfogalmazott, ún. komplementer központi munkamegosztás alakul ki.

Ha a faktoranalízis alapján meghatározott fejlettségi csoportokhoz kapcsolódó térségi adatok átlagait összehasonlítjuk a vidékiségre jellemző más adatokkal (2. táblázat), akkor láthatjuk, hogy ez utóbbi besorolás szerint még markánsabbak a különbségek.

2. TÁBLÁZAT
Az általános fejlettséget kifejező faktorpont értékek alapján meghatározott kistérségi kategóriák főbb adatai
(Most Important Data of the Categories of the Micro-regions Defined by the Factor Point Values Representing the General Level of Development)

	Főváros	Igen fejletlen	Fejletlen	Átlagos	Fejlett	Igen fejlett	Országos adat
Lakónépség 2004 (összesen)	1697343,00	808667,00	1654048,00	1397252,00	1388660,00	3151579,00	10097549,00
Adott típusba tartozó térségek száma	1,00	30,00	45,00	35,00	23,00	34,00	168,00
Terrület km ² -ben	52516,00	1690017,00	2663394,00	1909986,00	1289156,00	1697853,00	9302922,00
Terrület %-ban	0,56	18,17	28,63	20,53	13,86	18,25	100,00
Lakónépség változás (2000–2004) átlaga	96,48	97,28	97,95	98,38	99,28	102,61	99,04
Népsűrűség átlaga	3232,30	47,92	76,31	105,22	105,22	206,99	116,94
0–14 évesek arányának átlaga	12,57	17,65	16,97	15,70	15,41	15,58	16,30
60–X évesek arányának átlaga	24,49	20,92	20,74	20,91	20,75	19,67	20,62
Városi lakónépség arányának átlaga	100,00	37,99	47,04	48,61	51,53	66,49	50,62
120 fő/km ² nagyobb népsűr. tel. elők arányának átl. ga	100,00	14,38	22,50	35,23	54,73	77,78	39,76
10 000 főnél népesebb településen élők arányának átlaga	100,00	14,68	27,55	36,98	38,48	62,28	36,17
Átlagos iskolai végzettség átlaga	11,03	8,55	8,78	9,20	9,42	9,98	9,17
Mezőgazdasági foglalkoztatottak arányának átlaga	0,52	15,23	11,22	7,67	6,14	3,32	8,84
Ipari foglalkoztatottak arányának átlaga	21,27	32,26	37,46	42,91	40,16	32,82	37,00
Tercier foglalkoztatottak arányának átlaga	78,21	52,50	51,32	49,42	53,70	63,85	54,16
I adófizetőre jutó nettó jövedelem átlaga	987427,04	560879,69	587820,41	668926,02	707362,74	751285,73	651733,36
Munkanélküliek arányának átlaga	1,32	9,14	6,40	4,44	3,43	2,56	5,27
Tartós munkanélküliek arányának átlaga	41,14	53,77	47,49	44,41	40,97	36,60	44,83
Társas vállalkozások arányának átlaga	114,21	15,85	18,07	23,51	30,54	49,51	27,45
Egyéni vállalkozások arányának átlaga	94,71	44,27	50,57	57,08	76,48	87,60	62,11
Vállalkozás-sűrűség átlaga	675,30	2,87	4,25	6,11	10,58	28,04	14,07
Működő mezőgazdasági vállalkozások arányának átlaga	0,58	16,49	12,38	9,18	6,56	3,46	9,78
Személygépkocsik arányának átlaga	354,74	203,47	223,51	246,90	275,54	317,35	251,70
Kisker. boltok számának átlaga	18,83	13,94	14,49	14,52	17,44	18,23	15,58
Vendégszékak 1000 főre jutó számának átlaga	3557,68	820,87	673,55	1349,35	4576,24	4227,52	2105,18
Mesterséges felszínek arányának átlaga	66,78	3,69	4,19	5,00	6,51	10,30	6,19
Mezőgazdasági területek arányának átlaga	18,84	70,07	70,93	65,86	64,07	56,42	65,53
Erdőterületek arányának átlaga	9,08	18,11	17,63	23,56	21,75	23,01	20,55
Természetes felszín arányának átlaga	14,39	26,24	24,88	29,14	29,42	33,28	28,27
Közlekedési hálózat sűrűségének átlaga	1,71	0,37	0,42	0,45	0,52	0,57	0,47
Kültérületi népesség arányának átlaga	0,35	4,37	4,07	2,92	2,42	3,04	3,43

Forrás: A szerzők szerkesztése.

Azaz valamennyi – a legalsó kategóriába tartozó – elmaradott kistérség vidékies jellegű. Mindkét számítás szerint szinte százalékpontok tekintetében azonosan magas agrárfoglalkoztatottsággal, magas munkanélküliséggel, alacsony útsűrűséggel, gyenge elérhetőséggel. A legelmaradottabb vidékies térségeinkben a vállalkozások sűrűsége éppen tizede a fejlett kistérségekének. Az igen fejletlen és fejletlen 75 kistérségben 2,4 millió vidéki lakos él.

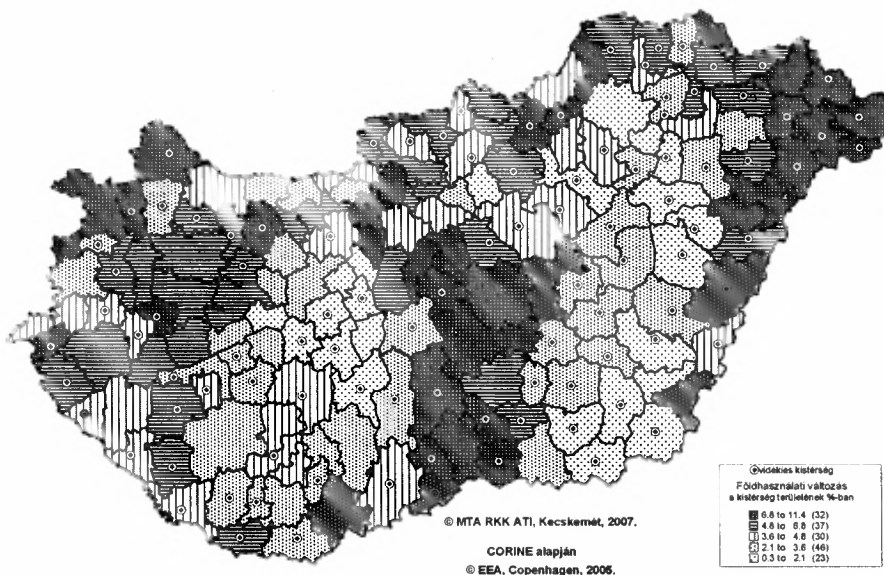
A kistérségek területhasználat-változásai (harmadik megközelítés)

A fenti két megközelítés eredményének a nagyfokú területi hasonlósága mellett is úgy tűnik, érdemes a nemrég befejeződött európai – ún. ESPON – kutatások metodikája alapján tovább finomítani a vidéki térségek jellegét meghatározó számításokat.

Ennek az újabb eljárásnak a kiinduló alapját a területhasználat jellegének változása, illetve annak az újszerű számszerűsítése adja. Hazánkban eddig még alig történt országos „lefedettségű” számítási kísérlet arra, hogy a kistérségi környezeti – területhasználati változásokat összevegyük a gazdasági – társadalmi, illetve – témánkhöz kapcsolódóan – a vidékies változásokkal. A felszínborítást és földhasználatot a tagországok által közösen kidolgozott nomenklatúra 5 fő és 44 alkategóriába sorolta. Ezeket értékeltük ún. négyzetrácsos rendszerben, a CORINE program adatai segítségével, majd a nyert eredményeket interpretáltuk.

3. ÁBRA

*A kistérségek felszínborítás változása 1990–2000
(Change of Landscape Variation of Micro Regions 1990–2000)*

Forrás: A szerzők szerkesztése.

A 3. ábra a 2000-ben készült nagyléptékű területhasználat-állapotot mutatja. Jól látható, hogy a legfelszántottabb, nagytáblás művelésű agrárvidékeink kivételével (Bácska, Körös-Maros vidéke, Hajdúság, Jászság, Mezőföld) szinte mindenütt sokoldalú területhasználatot tapasztalunk, s egy-egy 25 km²-es területen akár 16 féle CORINE művelési ágat is regisztrálhatunk. Ezek az adatok és a kirajzolódó térbeli kép elég nyilvánvalóan két fontos, sőt markáns térhasználat-változást fejezhetnek ki. Részben a városok és szuburbán zónáik erőteljes térbeli kiterjedését, valamint az autópálya építkezések révén a mesterséges felszínek növekedését mutatják egyfelől, míg jórészt az aprófalvas és tanyás területeken – a mezőgazdasági tulajdonviszonyok és üzemszerkezet megváltozása nyomán is bekövetkező sokarcú, agrárvidék-visszaalakulást jelezhetik, másfelől.

E statikus térképet a földhasználat változások (1990–2000) közötti kistérségi szintű összesítésével „dinamizáltuk” (4. ábra). Ez szerint vidékies térségeink felében volt erőteljesebb változás.

A város–vidék egymásra hatások (negyedik közelítés)

A felszínborítás (földhasználat) és a népsűrűség kombinációjára alapozva kíséreltük meg végül az ún. „magyar ESPON” vidéktípusok meghatározását. Gyakorlatilag ugyanazt a metodikát alkalmaztuk, ill. adaptáltuk a 168 magyarországi kistérségre, mint amelyet a finn intézet koordinációjában az európai régiókra és megyékre elvégeztek².

Megállapítottuk, hogy az alaptípusokra, mint tervezés-módszertani alapokra, jól felépíthető lenne egy új magyarországi kistérség besorolás, teljes összhangban az Európai Unió Tanácsa által elfogadott – a következő hét éves terveciklusra szóló – vidékfejlesztési stratégiai főirányok területi beavatkozási ajánlásaival.

Ehhez egy újabb tipizálást végeztünk el, amely során egyrészt meghatároztuk az adott kisértségben a „városi befolyás” mértékét, másrészt kimutattuk, illetve számszerűsítettük a „domináns földhasználatot”. Együttesen ezen adatok kistérségi kombinációi mintegy szimbolizálják az adott térben a társadalom környezetre gyakorolt hatását, a manapság gyakran „ökológiai lábnyomnak” is nevezett területhasználat-változás nagyságát.

Ez az új eredmény és térkép (4. ábra) a korábbi besorolásokhoz képest lényegesen árnyalta a „városi befolyás-vidékiesség” magyarországi „megítélhetőségét”.

A városi befolyás alapján két alaptípusba soroltuk a kistérségeket:

- *erős városias befolyással rendelkező kistérségek* azok, ahol a népsűrűség meghaladja az országos átlagot (117 fő/km²), és a térségben van 50 000 főnél népesebb város,
- *mérsékelt városias befolyással rendelkező térségek* azok, ahol a népsűrűség az országos átlag alatti, vagy ennél magasabb, de nincs 50 000 főnél népesebb város.

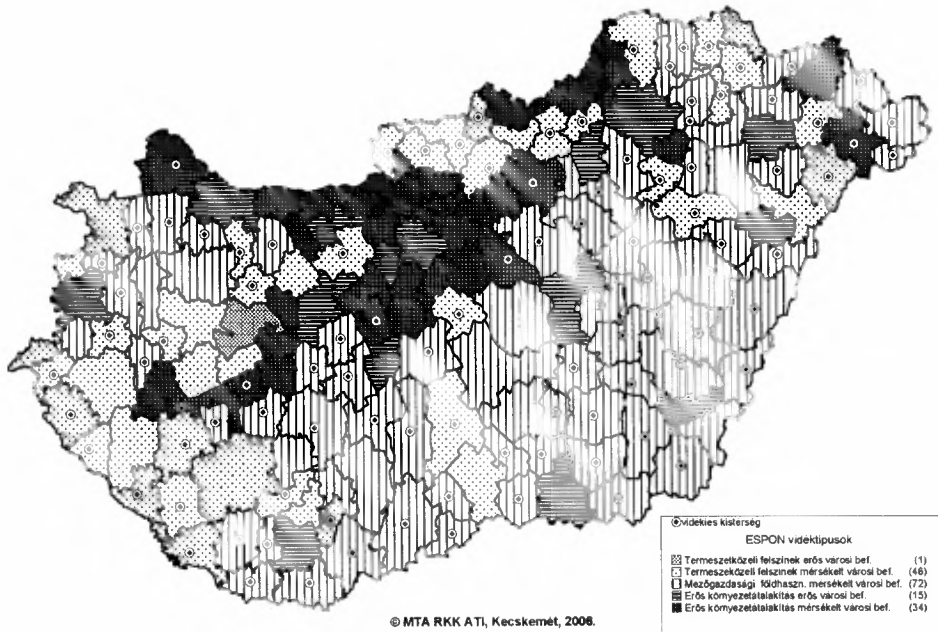
A földhasználat és a környezet állapotának jellemzésére³ három kategóriát alakítottunk ki:

- *erőteljes környezet-átalakítással rendelkező kistérség*: minden olyan térség, ahol a mesterséges felszínek aránya meghaladja az országos átlagot (6,2%)⁴,
- *jellemzően mezőgazdasági földhasználatú kistérség*, ahol a mezőgazdasági területek részesedése meghaladja az országos átlagot (65,5%),
- *jellemzően természet-közeli kistérség*, ahol az ilyen – tehát kevésbé háborgatott felszínek, területek aránya meghaladja az országos átlagot (28,3%).

A fenti ESPON értékelési szempontok alapján matematikailag hatféle kistérség típus megalkotása lehetséges. A magyarországi kistérségek ebből összesen öt osztályba sorolhatók⁵. A 3. táblázat adatai és a 4. ábra mutatja, hogy csak hét olyan „eredetileg vidékies” térségünk van a 100-ból, ahol erőteljes a környezeti átalakulás.

4. ÁBRA

Az ESPON program alapján számított kistérség típusok
(Micro Region Types Calculated According to ESPON Program)

Forrás: A szerzők szerkesztése.

3. TÁBLÁZAT
A „város-vidék egymásra hatások” térségi típusai Magyarországon, a főbb adatokkal
(Regional Types of the „Urban-rural Interactions” in Hungary, Including the Most Important Data)

Adat / térségtípus	Erőteljes környezet- átalakítás, méréskelten városias	Erőteljes környezet- átalakítás, erős méréskelten városias bef.	Erős mezőgazdaság, méréskelten városias	Temészeközbeli, méréskelten városias	Temészeközbeli, erős városias bef.	Országos adat
Lakónépesség 2004 (összesen)	1872742	3715469	2854111	1571847	83380	10097549
Adott típusba tartozó térségek száma	34	15	72	46	1	168
Terrület km ² -ben	13456	8599	45902	24427	643	93027
Terrület %-ban	14,46	9,24	49,34	26,26	0,69	100
Lakónépesség változás (2000-2004) átlaga	102,13	99,21	98,09	98,14	99,94	99,04
Népsűrűség átlaga	155,76	463,81	60,58	63,08	129,50	116,94
0-14 évesek arányának átlaga	16,37	14,98	16,64	16,19	15,25	16,30
60-X évesek arányának átlaga	19,66	20,03	20,98	20,99	18,02	20,62
Városi lakónépesség arányának átlaga	50,34	79,92	49,16	42,96	77,58	50,62
120 fő/km ² nagyobb népsűr. ter. elők arányának átlaga	66,93	85,61	21,69	32,20	77,58	39,76
10-000 főnél népesebb településen élők arányának átlaga	39,64	78,95	30,71	27,40	73,32	36,17
Átlagos iskolai végzettség átlaga	9,52	10,23	8,88	8,99	10,40	9,17
Mezőgazdasági foglalkoztatottak arányának átlaga	4,22	2,94	12,93	7,93	1,94	8,84
Ipari foglalkoztatottak arányának átlaga	37,41	32,31	36,53	39,01	35,24	37,00
Tercier foglalkoztatottak arányának átlaga	58,37	64,75	50,54	53,06	62,82	54,16
1 adófizetőre jutó nettó jövedelem átlaga	726867	788551	598137	632692	779692	651733
Munkanélküliség arányának átlaga	3,56	2,96	6,15	5,95	2,49	5,27
Tartós munkanélültek arányának átlaga	40,80	40,23	46,46	47,05	32,53	44,83
Társas vállalkozások arányának átlaga	37,29	55,74	19,26	23,28	50,20	27,45
Egyén vállalkozások arányának átlaga	74,72	83,24	53,99	57,83	97,33	62,11
Vállalkozás-sűrűség átlaga	17,32	78,88	4,56	5,31	19,10	14,07
Mikró- és kisvállalkozások arányának átlaga	4,46	2,56	12,96	11,23	2,59	9,78
Személygépkocsi arányának átlaga	289,48	298,34	228,55	243,62	305,56	251,70
Kisker. boltok számának átlaga	16,80	17,40	14,84	15,15	20,10	15,58
Vendégszúk 1000 főre jutó számának átlaga	3467,89	1389,33	1551,55	2238,64	1042,04	2105,18
Mesterséges felszínek arányának átlaga	9,52	14,86	4,16	4,12	5,48	6,19
Mezőgazdasági területek arányának átlaga	58,46	63,25	78,58	51,65	39,23	65,53
Erdőterületek arányának átlaga	21,79	17,05	10,91	35,47	39,51	20,55
Természetes felszínek arányának átlaga	32,02	21,89	17,26	44,23	55,28	28,27
Közelkedési hálózat sűrűségének átlaga	0,55	0,67	0,40	0,46	0,44	0,47

Forrás: A szerzők szerkesztése.

A fejlett Közép-magyarországi régióban, illetve az erőteljesen kiterjedő budapesti agglomerációban, valamint a Duna mentén a rendszerváltozás utáni gyors fejlődés, a Dunántúli- és az Északi-középhegységben az egykor erőteljes ipari tevékenység térigényei miatt következett be jelentős emberi beavatkozás a vidékies terek környezetébe, területhasználatába.

Ugyancsak erőteljesnek – és az érintett térségek jövőjét illetően akár veszélyesnek, de mindenképpen is kedvezőtlennek tűnnek – a környezet-átalakítás jelei a Balaton környékén a nemzeti park által nem szigorúan védett vidékies terekben.

Az Alföld, a Mezőföld és a Kisalföld domináns mezőgazdasági földhasználata mellé viszonylag gyenge városi befolyás társul, hiszen e városok (zömében az egykori) mezővárosok más fejlődési utat jártak be, a településszerkezetüket, a környezetükhöz való kapcsolatukat, s a mezőgazdaság sajátos gazdasági és településformáló szerepét illetően egyaránt.

Valószínűsíthetően ezekben a térségekben a természetközeli területhasználat felé való elmozdulás lenne a kívánatos, amelynek legkülönbözőbb megoldásait lehetne alkalmazni a már többször meghirdetett, de az adott vidékek e módon való átalakulásában egyelőre minimális hatást kiváltó Vásárhelyi terv vagy Homokhát-ság programok tudatos, távlatos megvalósítása során.

Az aprófalvas és tanyás vidékeink természetközeli állapota viszonylag kedvezőnek tűnik ezen ESPON besorolás alapján.

Összegzés

Talán ezek a tények és térképek is jelzik, kísérletet lehetne végre tenni mind az átalakulóban lévő magyar (nagy)város-vidék terek, mind a tájhasználatukban erőteljesen mezőgazdasági (vidéki) térségek új – s mint az ábrákról egyértelműen leolvasható – regionálisan is markánsan különböző fejlesztési igényeik és lehetőségeik kimunkálására, akár az agrárium jelenlegi és jövőbeli tényleges vidéki eltartó képességének a viszonylag pontos meghatározásával.

Az új utakat kereső európai terület- és vidékfejlesztést tekintve a regionális politika főleg a városok (pólusok) és vidékeik közös, integrált fejlesztését szorgalmazza, míg a vidékpolitika a vidéki tájak földhasznosítása diverzitásának növelését, a sokoldalú színes mezőgazdasági vidéki tájhasználatot preferálja.

Ezek a tanulmányunkban közölt új ábrák és a hozzájuk kapcsolódóan a szükséges térinformatika módszerekkel számított adatok (a legkülönbözőbb vidékies kistérségi átlagok), valamint főbb következtetéseinek talán új lehetőséget adhatnának ahhoz, hogy végre korszerűen és az európai tércategóriákat megfelelően alkalmazva dolgozzunk ki okos, távlatos és sokoldalú terveket az alulról építkező, integrált szemléletű, a döntéseiben és a források elosztásában pedig regionálisan decentralizált magyar vidékfejlesztéshez.

Jegyzetek

- ¹ A fenti definíciót követő 3. cikkely, ill. a vidéki térségeknek a definíció alapján való nemzeti besorolását előíró 28. cikkely a vidékiség ügyében érintett régiókkal konzultálva a besorolást az egyezményt aláíró országok kötelmévé teszi. Ezeket a besorolásokat az egyezmény aláírási okmányaival együtt be kell terjeszteni az Európa Tanács főtitkárához. Ugyanez vonatkozik az esetleges utólagos vidékbesorolási módosításokra is.
- ² ESPON jelentések 2005: http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/259/649/index_EN.html
- ³ A felszínborítás adatait az Európai Környezetvédelmi Ügynökség adatbázisából töltöttük le. M 1:100000-es méretarányban.
- ⁴ Megjegyezzük, hogy az EU-ban általánosan elfogadott vidéki és városi térségek meghatározására szolgáló metodika alapján azok a térségek minősülnek városinak, melyek esetében a mesterséges felszín aránya meghaladja a 10%-ot.
- ⁵ erős városi befolyású, mezőgazdasági földhasználatú térség nincs, illetve egy térség van, a veszprémi, amelyik erős városi befolyást mutat természetközeli felszínnel.

Irodalom

- Beluszky P.–Sikos T.T. (1982) *Magyarország falutípusai*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Csatári B. (1996) *A magyarországi kistérségek néhány jellegzetessége*. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete, Kecskemét. <http://www.rkk.hu/regional/tan/beavatk.html>
- Csatári B. (2000) Kísérlet a magyarországi kistérségek komplex fejlődési típusainak meghatározására. – Dövényi Z. (szerk.) *Alföld és nagyvilág. Tanulmányok Tóth Józsefnek*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. 151–168. o.
- ESPON jelentések (2005) http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/259/649/index_EN.html
- Farkas J. (2006) A művelési ágak változásai a Homokhátságon. – *A Falu*. 79–88. o.
- Nemes Nagy J. (1998) *A tér a társadalomkutatásban: Bevezetés a regionális kutatásba*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Nemes Nagy J. (1998) Vesztesek–nyertesek–stagnálók: A társadalmi–gazdasági változások regionális dimenziói. – *Társadalmi Szemle*. 8–9. 5–18. o.
- G. Fekete É (2001) *Együtt!–de hogyan. Innovációk a kistérségi fejlesztésekben. Innovációk a kistérségi fejlesztésekben*. MTA Regionális Kutatások Központja, Miskolc–Pécs. 194. o.
- Kovács T. (2002) Prológ a statisztikai kistérségi területbeosztás felülvizsgálatához. – *Területi Statisztika*. 3. 203–209. o.
- Kovács T. (1998) Mi tekinthető vidéknek? – *Gazdálkodás*. 5. 39–48. o.
- Pálné Kovács I (2003) A kistérségek a területi igazgatás komplex összefüggés rendszerében. – *Kistérségi közigazgatás*. (szakértői tanulmányok). – Ágh A.–Németh J. (szerk.) Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest. 131–146. o.